

دانشگاه باقرالعلوم (ع)
(فهرست دولتی - فهرست تخصصی)

دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام

دانشکده علوم سیاسی، اجتماعی و تاریخ

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته تبلیغ و ارتباطات فرهنگی

عنوان:

بررسی نگرش طلاب به هجرت از قم و عوامل مؤثر بر آن

استاد راهنما:

دکتر نعمت‌الله کرم‌الهی

استاد مشاور:

دکتر کریم خان محمدی

نگارش:

علی شریفی دولت‌آبادی

تابستان ۱۳۹۴

چکیده

به رغم افزایش کمی طلاب حوزه‌های علمیه بعد از انقلاب اسلامی، آمارها حاکی از کمبود روحانی در بسیاری از مناطق ایران است. بسیاری از مناطق شهری و روستایی در طول سال از حضور روحانیون محروم بوده و تنها در برخی از ایام موسمی تبلیغی مانند ماه رمضان و محرم شاهد حضور روحانیون هستند. طرح‌های سازمان‌های متولی امر تبلیغ و هجرت، به رغم موفقیت نسبی در بسیاری از مناطق روستایی و شهری، هنوز از عهده رفع این کاستی برنیامده است. یقیناً بخشی از علّت‌های عدم اقبال طلبان نسبت به هجرت به این مناطق، ریشه در نگرش طلبان به مسأله هجرت دارد. در این پژوهش با بررسی نگرش طلبان به مسأله هجرت، عوامل مؤثر بر نگرش آنان نسبت به هجرت بررسی شده است. بدین منظور مهم‌ترین شاخص‌های تأثیرگذار در نگرش طلبان به هجرت احصاء گردیده و سپس مدلی برگرفته از نظریه نقش گافمن ترسیم گردیده است. جمعیت آماری این پژوهش، طلاب حوزه علمیه قم و حجم نمونه آماری آن، بر اساس فرمول کوکران ۳۸۳ نفر از طلبان متأهل می‌باشند. با اجرای پیمایش و تکمیل پرسش‌نامه محقق ساخته، داده‌ها استخراج و طبقه‌بندی شده و پس از آن با کمک نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های آمار توصیفی و استنباطی، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج نشان می‌دهد میانگین کلی نگرش طلبان نسبت به هجرت برابر با ۳/۵۵ (حداکثر نمره ۵) بوده است که بیانگر نگرش مثبت طلبان به هجرت از قم است. میان دو متغیر «نگرش طلبان به هجرت از قم» و «تحصیلات کلاسیک» رابطه معنادار وجود دارد. هم‌چنین نتایج این پژوهش گویای آن است که عواملی همچون «اشتغال طلبان در قم»، «توانایی‌های تبلیغی طلبان»، «شرایط خانوادگی طلبان»، «شرایط مناطق تبلیغی» و «حمایت‌های مادی و معنوی سازمان‌ها و نهادهای متولی امر تبلیغ» در نگرش طلبان به هجرت از قم تأثیرگذار بوده است و میان عوامل مذکور و نگرش طلبان به هجرت از قم رابطه معنادار وجود دارد.

واژگان کلیدی: نگرش، طلبان، هجرت از قم، تبلیغ

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسأله.....	۸
۲-۱- سؤالات تحقیق.....	۹
۳-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق.....	۹
۴-۱- اهداف تحقیق.....	۱۱
۵-۱- پیشینه تحقیق.....	۱۲
درآمد.....	۱۶
۱. مفاهیم.....	۱۷
۱-۱- نگرش.....	۱۷
۱-۱-۱- نگرش در لغت و اصطلاح.....	۱۷
۲-۱-۱- عناصر نگرش.....	۱۹
۳-۱-۱- انواع نگرش.....	۱۹
۴-۱-۱- ویژگیهای نگرش.....	۱۹
۵-۱-۱- سنجش نگرش ها.....	۲۱
۲-۱- طلاب.....	۲۲
۳-۱- هجرت.....	۲۲
۱-۳-۱- هجرت در فرهنگ اسلامی.....	۲۲
۲-۳-۱- اهداف هجرت.....	۲۴
۳-۳-۱- طرح هجرت طلاب، بزرگترین گام در تبلیغ عملی.....	۲۵
۴-۳-۱- مزایا و ویژگیهای روش الگوئی در هجرت طلاب.....	۲۵
۵-۳-۱- سیاستهای موجود هجرت طلاب از قم.....	۲۵
۲. چارچوب نظری.....	۲۷
۱-۲- تعریف نقش.....	۲۷
۱-۱-۲- نقشهای اجتماعی طلاب.....	۲۸
۲-۱-۲- شرایط لازم برای هجرت طلاب.....	۳۰
۱-۲-۱-۲- صلاحیتهای فردی طلاب.....	۳۰
۱. تقوا و روح بی نیازی از دنیا.....	۳۰
۲. تقفّه در دین.....	۳۱

۳۲	۳. توان تبلیغ دین.....
۳۳	۲-۲-۱-۲- بسترسازی مناسب مراکز و سازمان‌های متولی تبلیغ دین برای هجرت طلاب.....
۳۵	۳-۱-۲- موانع هجرت طلاب.....
۳۶	۳-۲-۲- نظریه‌های مفید برای مطالعه نقش تبلیغ دین طلاب.....
۳۶	۲-۳-۲-۱- نظریه نقش، شخصیت، ساختار اجتماعی «لویین سن».....
۳۸	۲-۳-۲-۲- اجزاء اساسی نقش زنانیه کی.....
۴۰	۳-۳-۲-۲- نظریه فاصله نقش گافمن.....
۴۱	۳-۲-۲- مدل نظری تحلیل.....
۴۲	۴-۲-۲- الگوی پژوهش.....
۴۷	۱-۳- نوع روش.....
۴۸	۲-۳- جمعیت آماری.....
۴۹	۳-۳- حجم نمونه آماری و روش نمونه‌گیری.....
۵۰	۴-۳- سنجش متغیرها.....
۵۲	۱-۴-۳- متغیر وابسته: نگرش طلاب به هجرت از قم.....
۵۲	۱-۴-۳-۱- ابعاد نگرش طلاب نسبت به هجرت.....
۵۲	۱. احساسات.....
۵۳	۲. شناخت.....
۵۳	۳. رفتار.....
۵۴	۲-۴-۳- متغیر مستقل: عوامل مؤثر بر هجرت طلاب.....
۵۴	۱. صلاحیت‌های فردی طلاب.....
۵۴	۲. شرایط خانوادگی طلاب.....
۵۵	۳. وضعیت اشتغال طلاب.....
۵۵	۴. وضعیت مکان‌های تبلیغی.....
۵۶	۵. حمایت‌های مادی و معنوی سازمان‌ها و ارگان‌های متولی تبلیغ دین.....
۵۶	۳-۴-۳- متغیرهای زمینه‌ای.....
۵۷	۵-۳- ابزار گردآوری اطلاعات.....
۵۷	۶-۳- اعتبار و پایایی مقیاس‌ها.....
۵۹	۷-۳- روش و چگونگی اجرای پژوهش (نحوه جمع‌آوری اطلاعات).....
۵۹	۸-۳- روش‌ها و تکنیک‌های تحلیل اطلاعات.....
۶۲	۱-۴- ویژگی‌های زمینه‌ای.....
۶۶	۲- ۴- وضعیت متغیرهای مستقل.....

۶۷	۱-۲-۴- توان تبلیغی
۶۸	۲-۲-۴- شرایط خانوادگی
۶۹	۳-۲-۴- شرایط مکان تبلیغی
۷۰	۴-۲-۴- حمایت نهادها و سازمان‌های متولی تبلیغ
۷۱	۳-۴- وضعیت متغیر وابسته
۷۲	۱-۳-۴- بُعد احساسی نگرش
۷۳	۲-۳-۴- بُعد شناختی نگرش
۷۴	۳-۳-۴- بُعد رفتاری نگرش
۷۵	۳-۴- ارتباط بین سطوح مختلف نگرش و برخی ویژگی‌های جمعیت شناختی
۷۵	۱-۳-۴- ارتباط بین نوع اشتغال طلاب و سطوح نگرش آنان نسبت به هجرت
۷۶	۲-۳-۴- ارتباط بین رده‌های سنی طلاب و سطوح نگرش آنان نسبت به هجرت
۷۷	۳-۳-۴- ارتباط بین تحصیلات حوزوی طلاب و سطوح نگرش آنان نسبت به هجرت
۷۹	۵-۳-۴- ارتباط بین هزینه تقریبی ماهیانه زندگی طلاب و سطوح نگرش آنان نسبت به هجرت
۸۱	۴-۴- آزمون فرضیات
۸۱	۱-۴-۴- آزمون فرضیه اول
۸۲	۴-۴-۲- آزمون فرضیه دوم
۸۲	۳-۴-۴- آزمون فرضیه سوم
۸۳	۴-۴-۴- آزمون فرضیه چهارم
۸۳	۴-۴-۵- آزمون فرضیه پنجم
۸۴	۴-۵- ارزیابی بخش ساختاری مدل
۸۴	نتایج تحلیل مسیر
۸۹	۱-۵- یافته‌های توصیفی
۸۹	الف) ویژگی‌های زمینه‌ای
۹۰	ب) متغیر مستقل
۹۰	ج) متغیر وابسته: نگرش طلاب به هجرت از قم
۹۰	۲-۵- یافته‌های تحلیلی تطبیقی میانگین متغیرهای تحقیق
۹۱	۳-۵- یافته‌های تبیینی (آزمون فرضیات)
۹۳	۴-۵- جمع‌بندی نتایج تحقیق
۹۵	منابع
۹۷	پیوست

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱-۲- عناصر نگرش..... ۱۹
- شکل ۲-۲- سیاست‌های هجرت طلاب..... ۲۶
- شکل ۳-۲- مدل تحلیل نقش تبلیغ دین طلاب..... ۴۲
- شکل ۴-۲- الگوی پژوهش..... ۴۳

فهرست جداول

- جدول ۱-۳- ساختار پرسش‌نامه..... ۵۱
- جدول شماره ۲-۳: نتایج آزمون پایایی مقیاس‌های تحقیق..... ۵۸
- جدول شماره ۳-۳- آزمون‌های آماری مورد استفاده در پژوهش..... ۵۹
- جدول شماره ۱-۴: توزیع سن پاسخ‌گویان..... ۶۲
- جدول شماره ۲-۴: توزیع وضعیت تلبس پاسخ‌گویان..... ۶۲
- جدول شماره ۳-۴: توزیع وضعیت مسکن پاسخ‌گویان..... ۶۳
- جدول شماره ۴-۴: توزیع میزان تحصیلات حوزوی پاسخ‌گویان..... ۶۳
- جدول شماره ۵-۴: توزیع میزان تحصیلات کلاسیک پاسخ‌گویان..... ۶۴
- جدول ۶-۴: توزیع وضعیت شهریه پاسخ‌گویان..... ۶۵
- جدول شماره ۷-۴: توزیع هزینه تقریبی ماهیانه زندگی پاسخ‌گویان..... ۶۵
- جدول شماره ۸-۴: توزیع وضعیت اشتغال پاسخ‌گویان..... ۶۶
- جدول شماره ۹-۴: وضعیت کلی آماره‌های متغیرهای مستقل..... ۶۷
- جدول شماره ۱۰-۴: ارزیابی پاسخ‌گویان از توان تبلیغی خود..... ۶۸
- جدول ۱۱-۴: ارزیابی پاسخ‌گویان از شرایط خانوادگی خود..... ۶۹
- جدول شماره ۱۲-۴: ارزیابی پاسخ‌گویان از شرایط مکان‌های تبلیغی..... ۷۰
- جدول شماره ۱۳-۴: ارزیابی پاسخ‌گویان از نهادها و سازمان‌های متولی تبلیغ..... ۷۱
- جدول شماره ۱۴-۴: وضعیت نگرش طلاب به هجرت از قم..... ۷۱
- جدول شماره ۱۵-۴: پراکندگی سطح نگرش طلاب به هجرت از قم..... ۷۲
- جدول شماره ۱۶-۴: ارزیابی پاسخ‌گویان از بُعد احساسی نگرش به هجرت از قم..... ۷۳
- جدول شماره ۱۷-۴: ارزیابی پاسخ‌گویان از بُعد شناختی نگرش به هجرت از قم..... ۷۴
- جدول شماره ۱۸-۴: ارزیابی پاسخ‌گویان از بُعد رفتاری نگرش به هجرت از قم..... ۷۶
- جدول ۱۹-۴: جدول توافقی دو متغیر «نگرش طلاب نسبت به هجرت» و «اشتغال»..... ۷۶

- جدول ۴-۲۰. نتیجه آزمون استقلال برای متغیر اشتغال و هجرت طلاب از قم..... ۷۷
- جدول ۴-۲۱: جدول توافقی دو متغیر «نگرش طلاب نسبت به هجرت» و «سن»..... ۷۷
- جدول ۴-۲۲: نتیجه آزمون برای متغیر سن و هجرت طلاب از قم..... ۷۸
- جدول ۴-۲۳: جدول توافقی دو متغیر «نگرش طلاب نسبت به هجرت» و «تحصیلات حوزوی»..... ۷۸
- جدول ۴-۲۴: نتیجه آزمون برای متغیر تحصیلات حوزوی و هجرت طلاب از قم..... ۷۹
- جدول ۴-۲۵: جدول توافقی دو متغیر «نگرش طلاب نسبت به هجرت» و «تحصیلات کلاسیک»..... ۷۹
- جدول ۴-۲۶: نتیجه آزمون برای متغیر تحصیلات حوزوی و هجرت طلاب از قم..... ۸۰
- جدول ۴-۲۷: جدول توافقی دو متغیر «نگرش طلاب نسبت به هجرت» و «هزینه تقریبی ماهیانه زندگی طلاب» ۸۰
- جدول ۴-۲۸: نتیجه آزمون برای متغیر هزینه تقریبی ماهیانه زندگی طلاب و هجرت طلاب از قم..... ۸۱
- جدول ۴ - ۲۹: نتایج آزمون فرضیه اول..... ۸۲
- جدول شماره ۴ - ۳۰: نتایج آزمون فرضیه دوم..... ۸۲
- جدول ۴-۳۱: نتایج آزمون فرضیه سوم..... ۸۳
- جدول شماره ۴ - ۳۲: نتایج آزمون فرضیه چهارم..... ۸۳
- جدول شماره ۴ - ۳۳: نتایج آزمون فرضیه پنجم..... ۸۶
- جدول شماره ۴ - ۳۴: نتایج تحلیل مسیر بین متغیرهای مستقل و وابسته..... ۸۷

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسأله

یکی از رسالت‌های اصلی علمای دین تبلیغ است. تبلیغ به معنای صحیح آن رساندن و شناساندن یک پیام (پیام دینی) به مردم و معتقد ساختن و متمایل نمودن آن‌ها به آن است. تبلیغ دینی نوعی از ارتباطات است که از طریق رساندن پیام اسلام به وسیله روش‌ها و ابزارهای مناسب و مشروع، درصدد جذب و تثبیت مردم نسبت به اسلام است.

هدف تبلیغ دینی تنها آموزش نیست، بلکه پرورش فکر و روح انسان و به عبارت دیگر افزایش معرفت و ایمان هدف اصلی است، لذا از همه روش‌هایی که به افزایش بصیرت دینی و ایمان و رفتارهای دینی منجر شود استفاده می‌کند.

یکی از لوازم اصلی تبلیغ دین، هجرت طلاب و علمای دین به مکان‌هایی خارج از محل تحصیل آنهاست. این هجرت در فرهنگ اسلامی یک ارزش و در برخی از مصادیق و موارد آن، یک واجب دینی است و در شرایط سخت‌تر از ارزش بیش‌تری برخوردار است، به ویژه اگر هجرت موجب تقویت اسلام شود و مایه احیای ارزش‌های اسلامی شود.

در این پژوهش منظور از هجرت، عزیمت و استقرار طلاب علوم دینی در مناطق مختلف کشور در دوره‌های زمانی بلند مدت با هدف تبلیغ دین است. بنابراین تبلیغ در ایام موسمی مانند ماه‌های رمضان، محرم و صفر از شمول آن خارج است.

علیرغم افزایش کمی طلاب حوزه‌های علمیه بعد از انقلاب اسلامی، آمارها حاکی از آن است که در بسیاری از مناطق ایران کمبود روحانی وجود دارد و بسیاری از مناطق شهری و روستایی در طول سال از حضور روحانیون محروم هستند و فقط در برخی از ایام موسمی تبلیغی مانند ماه رمضان و محرم به صورت موقت از حضور روحانیون بهره‌مند می‌شوند. این نیاز مبرم به حضور روحانیون در مناطق مختلف کشور، متولیان امور تبلیغی را بر آن داشته است تا با در نظر گرفتن امتیازات ویژه‌ای برای روحانیون که حاضر به هجرت هستند، تحت عناوین طرح‌های روحانیون مستقر (سازمان تبلیغات اسلامی) و طرح هجرت بلند مدت (معاونت تبلیغ حوزه) این نقیصه را برطرف نمایند. اگرچه در بسیاری از مناطق روستایی و شهری این طرح‌ها دارای موفقیت نسبی بوده است؛ اما هنوز در بسیاری از مناطق کشور این کاستی به صورت جدی وجود دارد. یقیناً بخشی از علتهای عدم پذیرش طلاب برای هجرت به این مناطق، ریشه در نگرش طلبان به مسأله هجرت دارد؛ لذا در این رساله با بررسی نگرش طلاب

به مسأله هجرت، عواملی که باعث عدم اقبال طلاب نسبت به هجرت می شود، بررسی خواهد شد و قطعاً نتایج آن در برنامه‌ریزی صحیح متولیان امور تبلیغی برای رفع نقیصه‌های هجرت کمک شایانی خواهد کرد.

۱-۲- سوالات تحقیق

سؤال اصلی: نگرش طلاب علوم دینی به مسأله هجرت از قم برای تبلیغ دین چیست؟

سوالات فرعی:

۱. طلاب علوم دینی چه عقیده و اندیشه‌ای نسبت به هجرت برای تبلیغ دین دارند؟

۲. طلاب علوم دینی چه احساسات و عواطفی نسبت به هجرت برای تبلیغ دین دارند؟

۳. طلاب علوم دینی چه تمایلات رفتاری نسبت به هجرت برای تبلیغ دین دارند؟

۴. عوامل مؤثر بر نگرش طلاب نسبت به هجرت از قم چیست؟

۵. مشکلات هجرت طلاب از قم برای تبلیغ دین چیست؟

۶. راه کارهای تشویق و ترغیب طلاب به هجرت از قم چیست؟

۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق

با توجه به جایگاه رفیع و مهم سازمان روحانیت شیعه در حیات اجتماعی شیعیان و اهمیت فزاینده آن پس از انقلاب اسلامی ایران، پژوهش در زمینه کارکرد اجتماعی آن ضرورت دارد. یکی از ابعاد و عناصر کارکرد اجتماعی روحانیت شیعه، حضور روحانیون در مناطق مختلف کشور به منظور تبلیغ دین است. لذا از وظایف اصلی طلاب پس از فراگیری علوم دینی، ترویج و انتقال این علوم به دیگران است. با توجه به نیازهای دینی مردم به حضور مبلغان و از طرف دیگر تلاش دشمنان برای تضعیف عقاید و باورهای دینی مردم، هجرت طلاب علوم دینی از اهمیت بیشتری برخوردار است. لذا بررسی نگرش طلاب علوم دینی نسبت به هجرت از ضروری‌ترین مسائل برای متولیان امر تبلیغ دین به منظور سامان‌دهی صحیح برنامه هجرت طلاب می‌باشد.

ضرورت امر هجرت طلاب را می‌توان در موارد زیر بیان نمود:

۱. کمبود روحانی در بسیاری از مناطق مختلف کشور برای تبلیغ دین؛

آیت‌الله خامنه‌ای در جمع مسؤلان سازمان تبلیغات اسلامی می‌فرماید:

«نیازهای تبلیغی، رو به تزایدند. در داخل کشور، اعلام نیاز صورت می‌گیرد. مجامع مشتاق سخن دین،

به حوزه رو می‌آورند و از این مرکز دینی مبلغ دین درخواست می‌کنند. متأسفانه غالب این درخواست‌ها، بی پاسخ

می‌ماند و مسند تبلیغ دیانت در مراکز و مجامع مختلف کشور، بی‌تکفل رها می‌گردد و در این خلأ، آفات بسیار رخ

می‌دهد. از ساده‌ترین احکام دینی، تا پرسش‌های پیچیده و معضلات عمیق فکری، پاسخگو نمی‌یابند و در نتیجه، جامعه دینی داخل و خارج کشور، در سردرگمی، حیرت و بی‌سامانی تبلیغی بسر می‌برد.^۱

۲. نیاز کشورهای مختلف جهان به مبلغین دارای تخصص‌های لازم؛

مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید:

«از کشورهای مختلف می‌آیند، از ما مبلغ می‌خواهند؛ ولی نداریم. از داخل شهرهای ایران می‌آیند، مبلغ می‌خواهند؛ ولی نداریم. امام جمعه می‌خواهند؛ نداریم... با وجود حوزه‌یی به این عظمت، جاهایی هست که گاهی شش ماه یا یک سال، بدون امام جمعه می‌ماند! مگر ما گفتیم که به جنگل‌های آمازون بروید و تبلیغ کنید؟! آقایان نمی‌روند. وقتی می‌گوییم چرا نمی‌روید، می‌گویند می‌خواهیم درس بخوانیم! برادران! من این روش را قبول ندارم. حالا شما هر چه می‌خواهید بگویید، بگویید. و الله، من این روش را الهی نمی‌دانم.»^۲

۳. تأثیرگذاری روحانیون در مناطق تبلیغی و منشأ تحول عظیم در جهان؛

سابقه تاریخی حوزه‌ها نیز نشان می‌دهد که هجرت درسی و تبلیغی بسیاری از بزرگان پیشین حوزه، منشأ تحولات عظیم و گسترده اجتماعی شده است. در پرتو مهاجرت ایشان، پایگاه‌های جدی برای اندیشه و تفکر شیعی پدید آمده و یا جوامع موجود شیعی، رونقی غیر منتظره یافته است. شاید بتوان این ادعا را داشت که اصولاً شکل‌گیری و رونق مجتمعات شیعی در ایران، عراق، لبنان و دیگر مناطق، دستاورد مهاجرت پرشکوه عالمان دین به این مناطق بود.

۴. نشاط معنوی و احساس مفید بودن در جامعه با هجرت از قم؛

آیت الله خامنه‌ای می‌فرماید:

«مدیریت حوزه علمیه و اکابر و اعیان و متشخصان حوزه، این کار را راه بیندازند؛ اول هم از خودشان شروع کنند. بعضی از بزرگان هم هستند که اگر به شهرهای دیگر بروند، وجودشان خیلی انفع خواهد بود، تا قم. حتی در بزرگان هم، چنین چیزی وجود دارد. یک نفر مثل مرحوم آیه الله میلانی - رضوان الله تعالی علیه - از کربلا که نزدیک نجف بود و مثل ایشان، در نجف و کربلا بودند بلند شد و به مشهد آمد و حوزه علمیه بزرگی را به وجود آورد... حقیقتاً از برکات الهی برای حوزه مشهد، وجود مرحوم آیه الله میلانی بود. ایشان می‌توانست تا آخر عمرش در کربلا بماند؛ ... لیکن به مشهد آمد و مایه برکت شد.»^۳

^۱ سید علی خامنه‌ای، سخنرانی در دیدار با مسئولان سازمان تبلیغات اسلامی، مورخه: ۱۳۷۲/۲/۶

^۲ همان، سخنرانی در آغاز درس خارج فقه، مورخه ۱۳۷۳/۶/۲۱

^۳ همان، سخنرانی در دیدار با علما و روحانیون استان چهارمحال و بختیاری، مورخه ۱۳۷۱/۷/۱۵

۵. تربیت اخلاقی روحانیون به واسطه هجرت و تحمل سختی‌ها؛

هجرت تبلیغی، گونه‌ی جهاد است. از این رو، تحمل مشقات را می‌طلبند؛ دل‌کنند از خانمان را برمی‌تابند؛ حل‌ده‌ها مشکل خانوادگی و غیره را طلب می‌کند؛ پذیرش دشواری‌های غربت را می‌جوید و در یک کلام، به آب و آتش زدن را از مبلغ تمنا می‌دارد.

۶. تحصیل به منظور ابلاغ پیام و رسالت الهی است و صرفاً هدف نهایی نیست.

آیت الله خامنه‌ای می‌فرماید:

«نباید هم بگوییم که فلان کس رفته درس خوانده، مکاسب و کفایه خوانده، فاضل شده و حالا مثلاً میان عشایر کوچرو برود. پس، این همه زحمتی که کشیده و این کفایه و مکاسبی که خوانده، به چه درد می‌خورد؟ نه، همه آن‌ها مقدمه مسلمان کردن و متدین کردن یک انسان است.» «لأن یهدی الله بک رجلاً خیر مما طلعت علیه الشمس»^۱

۱-۴- اهداف تحقیق

هدف اصلی :

بررسی نگرش طلاب علوم دینی به مسأله هجرت به منظور تبلیغ دین و عوامل مؤثر بر آن

اهداف جزئی:

۱. شناخت عوامل مؤثر بر هجرت طلاب علوم دینی برای تبلیغ دین؛

۲. بررسی مشکلات هجرت طلاب علوم دینی برای تبلیغ دین؛

۳. بررسی راه‌کارهای تشویق بیشتر طلاب به هجرت برای تبلیغ دین.

^۱ همان، سخنرانی در دیدار با روحانیون، در آستانه ماه مبارک رمضان، مورخه ۱۳۷۳/۱۱/۵

۵-۱- پیشینه تحقیق

به رغم اهمیت فزاینده روحانیت شیعه پس از انقلاب اسلامی، هنوز تعداد انگشت شماری پژوهش علمی و روشمند، در داخل کشور در زمینه حیات سازمانی و نقش و کارکرد اجتماعی آن صورت گرفته است.

با توجه به مطالعات اکتشافی اولیه، کتاب‌ها و پژوهش‌ها در دو بخش محتوایی و روشی که قابل استفاده و الگوگیری در این پایان نامه هستند بیان می‌گردد.

الف) محتوایی

۱. روحانیت و حوزه‌های علمیه از دیدگاه امام خمینی (ره)

این کتاب مجموعه سخنرانی‌های امام خمینی (ره) است که به مناسبت‌های مختلف ایراد گردیده است و توسط مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) استخراج و تنظیم شده و توسط مؤسسه چاپ و نشر عروج به چاپ رسیده است. از آنجا که حوزه‌های علمیه و علمای متعهد در طول تاریخ اسلام و تشیع، مهم‌ترین پایگاه محکم اسلام در برابر حملات و انحرافات و کجروی‌ها بوده‌اند، امام راحل نیز در عالی‌ترین جایگاه این نهاد یعنی «مرجعیت»، از نقش خطیر و والای این قشر غافل نبوده و دارای دیدگاه‌های ژرف و منحصر به فرد در این زمینه می‌باشد. فصل‌های این کتاب عبارتند از: هویت روحانیت؛ وظایف و مسئولیت‌های روحانیت؛ آفت‌های فردی و اجتماعی روحانیت؛ هشدارها و توصیه‌ها.

۲. حوزه و روحانیت در آئینه رهنمودهای مقام معظم رهبری

این کتاب مجموعه سخنرانی‌ها و رهنمودهای آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با طلاب و روحانیون، مدیران و مسئولین حوزه علمیه در مورد نقش و جایگاه روحانیون، وظایف روحانیون و ویژگی‌های نظام حوزه علمیه است که توسط انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی قم جمع‌آوری و به چاپ رسیده است.

۳. سخنرانی‌ها و رهنمودهای آیت‌الله مصباح یزدی در مورد روحانیت و حوزه

این کتاب مجموعه سخنرانی‌ها و مصاحبه‌های آیت‌الله مصباح یزدی است که در هفت فصل در مؤسسه آموزشی - پژوهشی امام خمینی (ره) به چاپ رسیده است. فصل‌های این کتاب عبارتند از:

اسلام و روحانیت؛ فلسفه وجودی و جایگاه روحانیت؛ وظایف روحانیت؛ پیشنهاداتی درباره حوزه؛ حوزه و فرهنگ؛ حوزه و دانشگاه؛ توصیه‌های اخلاقی استاد

۴. شکل‌گیری سازمان روحانیت شیعه

این پژوهش که رساله کارشناسی ارشد محمدعلی اخلاقی است که به بررسی روند شکل‌گیری سازمان روحانیت شیعه می‌پردازد و با توجه به عوامل شکل‌گیری آن به بررسی ساختار درونی و نقش‌های تاریخی و کارکردهای آن می‌پردازد. این رساله توسط مؤسسه شیعه‌شناسی در ۲۴۰ صفحه در سال ۱۳۸۴ در پنج بخش به چاپ رسیده است.

۵. سازمان آموزش دینی شیعه؛ پژوهشی پیمایشی درباره وضعیت حوزه‌های علمیه ایران

این پژوهش ثمره کار عملی علی ربانی خوارسگانی است که گزارش آن در شماره ۵ مجله شیعه‌شناسی چاپ شده است. محقق با استفاده از نظریه‌های سازمان، به مطالعه سازمان اجتماعی حوزه علمیه پرداخته است. از مهم‌ترین عناصر مؤثر در وضعیت حوزه‌های علمیه را وضعیت مالی، فرهنگی و آموزشی می‌داند و در یک مطالعه میدانی (پیمایشی) با استفاده از روش «کنش عملی - مشارکتی» نظر روحانیون را در مورد وضعیت حوزه‌های علمیه خواستار شده است و در پایان با استفاده از نظرات علما و فضلاء حوزوی، راه‌کارهای اصلاحی را در موارد مزبور ارائه کرده است.

۶. روش‌های مطلوب دعوت به دین از دیدگاه قرآن

این تحقیق مربوط به رساله کارشناسی ارشد احمد اسماعیلی ظاهری رشته الهیات و معارف اسلامی است که در مؤسسه امام خمینی (ره) در سال ۱۳۸۰ به چاپ رسیده است. محقق تلاش نموده است در این پژوهش با استفاده از آیات قرآن، شیوه‌های مطلوب تبلیغ دین را بیان نماید.

۷. تبلیغ، ابزارها و شیوه‌های آن

این پژوهش رساله سطح چهار نادعلی شیخ تبار عزیززی است که در سال ۱۳۸۶ در حوزه علمیه قم دفاع شده است. محقق در این رساله به کلیات تبلیغ و سیر تاریخی، خصوصیات و ویژگی‌های مبلغ، ابزار تبلیغ و شیوه‌های تبلیغ و چالش‌های موجود در شیوه‌های تبلیغی اشاره کرده است. در پژوهش حاضر از این پژوهش در تبیین مفاهیم موضوع استفاده شده است.

ب) روشی

۱. بررسی جامعه‌شناختی نگرش دانش‌آموختگان حوزوی به لباس روحانیت شیعه

این پژوهش رساله کارشناسی ارشد اصغر اسلامی تنها است که در سال ۱۳۹۰ در دانشگاه باقرالعلوم (ع) قم، به چاپ رسیده است و در یک مطالعه میدانی (پیمایشی) به بررسی نگرش دانش‌آموختگان حوزوی نسبت به لباس روحانیت پرداخته است و ریشه‌ها و عوامل مؤثر بر آن را بررسی کرده است.

پژوهش فوق با توجه به این که به نگرش سنجی می‌پردازد و ملاک‌ها و معیارهای سنجش نگرش را داراست از لحاظ روشی مشابهت به رساله حاضر دارد، هم‌چنین در نوع تحلیل‌ها و شیوه مقایسه بین متغیرهای وابسته و مستقل بسیار کمک می‌کند.

۲. بررسی تأثیر عملکرد مبلغان روحانی مدارس بر نحوه نگرش دانش‌آموزان نسبت به روحانیت

این پژوهش رساله کارشناسی ارشد حبیب الله اسداللهی است که در سال ۱۳۹۲ در دانشگاه باقرالعلوم (ع) قم به چاپ رسیده است و در یک مطالعه میدانی (پیمایشی) به بررسی نگرش دانش‌آموزان نسبت به روحانیت پرداخته است و تأثیر عملکرد مبلغان روحانی مدارس را بر نحوه نگرش دانش‌آموزان بررسی نموده است.

پژوهش فوق با توجه به این که به نگرش سنجی می‌پردازد و ملاک‌ها و معیارهای سنجش نگرش را داراست از لحاظ روشی مشابهت به رساله حاضر دارد، هم‌چنین در نوع تحلیل‌ها و شیوه مقایسه بین متغیرهای وابسته و مستقل بسیار کمک می‌کند.

جمع‌بندی

همان‌گونه که در پژوهش‌های فوق مشاهده می‌شود در هیچ یک از پژوهش‌ها، بررسی میدانی نگرش طلاب به هجرت مورد بررسی قرار نگرفته است؛ بلکه یا با مطالعه کتاب‌خانه‌ای به توصیف و نقد وضعیت موجود روحانیت پرداخته و یا در بررسی‌های میدانی به نگرش درون سازمانی پرداخته شده است؛ لذا پژوهش حاضر با توجه به رویکرد نگرش‌سنجی از طلاب نسبت به هجرت از قم، دریچه‌ای جدید برای پژوهش در حوزه روحانیت باز خواهد کرد.

فصل دوم

مبانی و چارچوب نظری

درآمد

یکی از اهداف اساسی پیامبران جهت هدایت انسان‌ها، رشد سجایای اخلاقی و دور ساختن جامعه از مفسد بوده است. با مروری بر تاریخ پیامبران علیهم السلام در قرآن، آیات بسیاری به چشم می‌خورد که پیامبران الهی علیهم السلام در برابر ردائیل اخلاقی و مفسد اجتماعی ایستادگی نموده و با تمام توان در جهت اصلاح جامعه می‌کوشیدند. پیامبر اسلام نیز در این عرصه با جدیت تلاش کرده و قرآن مجید پاکسازی انسان‌ها از آلودگی‌ها را از اهداف بعثت پیامبر بر شمرده است و می‌فرماید:

«اوست خدایی که در میان درس ناخوانده‌ها فرستاده‌ای از خودشان برانگیخت تا آیات او را بر آنان بخواند و پاکشان گرداند و کتاب و حکمت به ایشان بیاموزد و [آنان] قطعاً پیش از این در گمراهی آشکار بودند.»^۱

مبلغان دینی هم از باب جانشینان انبیاء^۲ وظیفه تبلیغ دین را برعهده دارند که از لوازم آن هجرت به نقاط مختلف داخل و خارج از کشور است.

امام خمینی (ره) در اهمیت تبلیغ دین می‌فرماید: «ما باید تبلیغات خود را گسترش دهیم و به زبان‌های دیگر از قبیل عربی و انگلیسی مسایل خود را به سایر نقاط دنیا برسانیم.»^۳

آیت‌الله خامنه‌ای در اهمیت هجرت طلاب می‌فرماید:

«مدرسان حوزه، نباید درس و تدریس را بهانه ترک تبلیغ کنند؛ از اقامت تبلیغی در اماکن مورد نیاز دریغ ورزند و به عذر داشتن یک یا چند حلقه درسی، خود را از حضور تبلیغی معاف کنند، شاید امروز مصداق هجرت برای طلاب علوم دینی و فضلالی محترم که در حوزه‌ها متمکن و مستقرند، این باشد که برای تبلیغ، به اکناف بلاد اسلامی هجرت کنند. عده‌ایی هستند که می‌توانند در شهری مستقر بشوند و یک شهر را هدایت کنند. این‌ها،

^۱ جمعه (۶۲): آیه ۲؛ «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ لَقِي ضَالِّينَ مُبِينًا»

^۲ کلینی، اصول کافی، ترجمه محمدباقر کمره‌ای چاپ سوم، تهران، اسوه: ۱۳۷۵، جلد اول، ص ۳۲؛ قال النبی (ص): «إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ»

^۳ روح الله خمینی، صحیفه نور، چاپ سوم، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی: ۱۳۷۸، ج ۱۶، ص ۱۳۷